

АЛБАНСКИ ЈАЗИК

1. СЕГАШНОСТ И НАЧИН

Во глаголскиот систем врската меѓу категоријата начин и време е многу тесна. Во албанскиот јазик граматичкиот показател на начинот некогаш е и показател на времето (на пр. оптатив и адмиратив), или обратно, граматичките показатели на времето воедно се и показатели на начинот (индикатив). Видот на модалноста на определен начин го условува постоењето и употребата на поголем/помал број на временски форми. Така кај индикативот, којшто модално е негативно определен, изведени се многубројни временски форми. Спротивно, кај останатите глаголски начини кои се модално обоени, бројот на временските форми е поограничен и е условен од видот на модалните значења кои тие ги изразуваат.

Категоријата време во албанскиот јазик ги изразува не само значинските разлики од временска природа, туку, во некои случаи, и од видска природа.

Временското значење најјасно се истакнува токму кај индикативот, бидејќи кај останатите начини временското значење се преплетува со модалното кое често излегува на прв план.

За да се изразат разни временски значења во албанскиот јазик постојат разни граматички показатели, меѓу кои главно место заземаат личните наставки.

Временското значење на сегашноста не е едноставно, бидејќи оската на времето која го опфаќа моментот на зборувањето секогаш се поврзува со настани кои започнале пред но го влчучуваат и тој момент.

Сегашноста е временски интервал во кој се случува дејството/трае состојбата и кој го влчучува моментот на зборувањето. *Сегашинојо реме – ипрезениоји* оваа сегашност ја изразува на формален план (морфолошки и синтаксички).

1.1. ИНДИКАТИВ

риној (работам)

Во однос на другите начини индикативот се јавува како модално неутрален начин. Но не се ретки случаите кога некои временски форми на овој глаголски начин се употребуваат со второ значење, каде модалното значење не само што е присутно, туку може да биде дури и доминантно.

Комплексноста на формите се должи на можноста преку овие форми освен времето да се опфати и начинот на претставување на процесот, како и можноста за негово актуализирање.

Имперфектноста на презентот овозможува преку него да се изразат не само определени процеси/состојби неповторени, туку и неопределени односно обични (повторливи) или повторени. Овие две основни значења на презентот во албанскиот јазик се разликуваат и формално.

*Atdheu ynë është duke jetuar e ropenë më të lavdishme të historisë së tij.
Нашин народ ја живее најславна епопеја на својата историја.*

1.1.2. НЕАКТУЕЛНО СЕГАШНО ВРЕМЕ

Во ова форма глаголот се употребува со неопределено временско значење и може да искаже:

- обични и повторливи дејства

Artani punon me gjithë zemër. Артан работи со сето срце.

Ai ngrihet në mëngjes në orën 5. Тој се буди наутро во 5 часот.

Leksionet fillojnë në orën 8. Часовите почнуваат во 8 часот.

Shkollat hapen në shtator. Училиштата се отвораат во септември.

- вовременски обично во поговорки и научни аксиоми

Kush punon, fiton. Кој работи- добива.

Dy e dy bëjnë katër. Два и два се четири.

Liqeni i Ohrit është liqen natyral. Охридското езеро е природно езеро.

1.2. КОЊУНКТИВ

të punoj (да работам)

Во албанскиот јазик постојат четири временски форми од овој начин: презент (*të punoj*), имперфект (*të punoja*), перфект (*të kam punuar*) и плусквамперфект (*të kisha punuar*).

Кога се употребува овој начин да ја изрази модалноста на посакување во форма на благослов или клетва, односно во форма на заповед, барање, т.е. кога се употребува како синоним на оптативот и императивот, тогаш може да се употреби неговото сегашно време, кое во овој случај изразува претежно значење на идност, но не ја исклучува сегашноста.

желба

Ëndrra ime është të punoj në aviacion. Мојот сон е да работам во авијација.

Të shkosh edhe ti bashkë me të tjerët. (=shko) Да одиш и ти заедно со другите.

заповед

Të rrojë kujtimi i tyre. (=rroftë) Да живее споменот за нив.

Во оваа форма глаголот може да изрази и дејство кое говорителот го смета за неопходно. Во овој случај се употребуваат и глаголите *duhet*, *është e nevojshme* (треба, потребно е) и сл.

Që të fitoni duhet të punoni. За да заработите треба да работите.

Во зависните реченици во главно ја изразува модалноста на можноста, која се зајакнува со модалниот глагол *tund* (може):

Edhe pse është vështirë, ne mund të punojmë.

Иако е тешко, ние можеме да работиме.

1.3. АДМИРАТИВ

puniakat (сум работел!)

Постојат две синтетички (*puniakat*, *puniakështa*) и две аналитички (*paskat punuar*, *paskështa punuar*) форми.

И во овој случај временските форми не се употребуваат толку за потврдување на дејството/состојбата, колку за да го изразат ставот на говорителот за тоа што се случува во/пред моментот на зборувањето.

Po ndërtuakan edhe këtu një spital të ri!

Граделе и овде нова болница!

Qenke duke lexuar, prandaj nuk po të pengoj.

Чииаи (си чииала!), заиоа не(ма да) ии иречам.

Sa bukur flitke!

Колку (ама) убаво зборуваи! (А ма убаво си зорувала!)

Paska edhe sot njerëz që ripojnë me nder.

Има(ло)! и денес луѓе кои работиат чесно.

Leksionet filluakan në orën 8. (повторливост)

Часовиите зајочнувале! Во 8 часоѝ.

Ah! Fiqiri, si ndryshuaka njeriu kaq shpejt! (повторливост)

Aх! Фкри, како (ама) се менувал човекоѝ иолку брзо.

Со адмиративот може да се искаже и сомнеж, несогласување и/или иронија на говорителот во врска со тоа што го кажува некој друг:

Edhe ai na qenka shkencëtar!

И иој ни бил научник!

1.5.ИМПЕРАТИВ

ripo (работи!)

Според самата модалност на овој начин - изразената желба на говорителот во форма на заповед, барање, совет, молба обично се поврзува со тоа што се очекува да се случи по моментот на зборувањето.

Dil jashtë menjëherë! Излези надвор веднаш!

Qetësohu dhe mundohu të flesh! Смири се и иоируди се да заспиеш!

Mat shtat herë e pri një herë. (омнитемпоралност)

Седум иаиу мери еднаш сечи.

Çdo ditë një avaz ngrihu, ha, pi, fli dhe prapë i pakënaqur. (повторливост)

Секој ден истиаиуа работиа сѝани, јади, ииј, леѓни и иак незадоволен.

Кога некое дејство, за кое се дава заповед, треба да се изврши пред некој определен миг на иднината, тогаш може да се употреби перфектот на коњунктивот:

Këtë detyrë deri nesër ta kenë kryer patjetër!

Оваа задача до иуре да ја завршииуе, задолжииуелно!

2.СЕГАШНОСТ И ДИЈАТЕЗА

Во однос на изразувањето на сегашноста дијатезата не врши некое значајно влијание. Во презент кога имаме глаголи во актив или пасив се изразува процес (*ndërtoj shtëpi ~ shtëpia ndërtohet - градам куќа ~ куќаиуа се гради*). Во минатите времиња кои ја искажуваат сегашноста и активот и пасивот изразуваат резултативност (*kam ndërtuar shtëpi ~ shtëpia është ndërtuar - сум изградил куќа ~ куќаиуа е изградена*).

Примери:

Nuk veprohet ashtu.

Не се иосиуува иака.

Më shkohet në teatër.
Mi se оди на театар.
I flihet.
Му се сїие.
Më qahet.
Mi се илаче.
Druri çahet me sëpatë.
Дрвоио се сече со секира.
Jeret ras ripës.
Се давам во работиа.
Të shpihet në vend urdhri. Императив
Да се иочийува наредбаиа.

3. ТРАНСПОЗИЦИЈА НА ДРУГИ ФОРМИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ СЕГАШНОСТ

3.1 Актуелна сегашност

индикатив

имперфект

Si të quanin? за потсетување
Како ие викаа?= како се викаше?

орист

Anila u vonuat, ra zilja.
Анила задоцнивме, свонеше!

перфект

Artanin desha!
Артан зо сакав= ми иребаше!
Kësaj radhe jam ftohur keq, prandaj pi ilaçe.
Овој иаи, сум насийналошо, зайоа иијам лекови.

Плусквамперфект 1

Kisha dashur t'ji ryes diçka. (за куртуазно обраќање)
Би сакал да ве ирашам неийо.

футур

Ai tani do të jetë duke udhëtuar. можни, претпоставени дејства/состојби
Toj seга ќе да е на иаи(ување). (колоквијлно)
Ky do të jetë Agimi.
Ovoj ќе да е Азим. (колоквијлно)
Tani ai do të ketë ardhur.
Сега иој ќе да дошол. (колоквијлно)

адмиратив

иерфекти - резултативност
Sa shumë njerëz qenkan mbledhur!
Колку многу луѓе се собрале!
Edhe ai na paska qenë shkencëtar!
И иој ни сийанал научник!

коњунктив

Do të doja të vije me mua.
Ќе сакав да дојдеш со мене.

кондиционал   *do të rinoja*

Во овој случај примарно е искажувањето на можноста:

Edhe unë, po të isha i ri si ti, do të punoja pa pushim.

И јас, да бев млад како тебе, ќе работев без одмор.

3.2 Неактуелна сегашност

индикатив

аорист

Punove, gëzove.

Работеве, се израдува.

Perëndia e dha, Perëndia e mori.

Господ го даде, Господ го зеде.

перфект

Kam mbaruar shkollën me rezultate shumë të mira. (резултативност)

Сум го завршил школото со многу добри резултати.

Shtëpia është ndërtuar shumë shpejt.

Куката е изградена (се изградила) многу брзо.

Noli ka përkthyer kryevepra të letërsisë botërore.

Ноли има преведено врвни дела од светската книжевност.

4. ФОРМИ НА ПРЕЗЕНТОТ ВО ТРАНСПОЗИЦИЈА

Граматичката сегашност (презентот) повеќе од сите други времиња се употребува надвор од своето примарно значење.

Со значење на минатост се употребува со цел да се доближи настанот од минатоста и да се изнесат фактите подоближени. Со ова значење се употребува и во зависни реченици.

Идноста се изразува со презент за да се искаже некоја сигурност за вршењето на дејството и обично се надолува и со временски прилог.

Во прво лице презентот служи и за искажување на готовност.

индикатив

Со значење на минатост

Duke folur për ato vite të shkuara ai tha: Ndothem fare para fitores; na

mbetet sakrificat e fundit. (историски презент)

Zborigujki za tme izminatit zodini ttoj rrehe: Se naozame nejosredno ipred obedata; ni osianuva iposlednojo jrivuvanje.

Kruje o qytet i bekuar, prite, prite Skenderbenë, po vjen si pëllumb...

Kruja, o blagosloven gradu, chekaj go, chekaj Skenderbeu, doza kako zula...

Ka gati dy javë që kthehet nga rina më herët.

Има две недели како се враќа порано од работа.

идност

Pasnesër har punimet Parlamenti. (презент за предвидена идност)

Zadupre gi zayochuva aktivnostite Parlamentit.

готовност

Shkojmë, zotërinj! Ç'presim këtu!

Одиме, господа! Што чекаме тука!

коњунктив

të punoj (да работам)

минатост

Turqit nisën të zgjerohen (të zgjeroheshin)... Турците почнаа да се шират ...

идност (во зависни и независни реченици)

A po vjen të hamë? Доаѓаат да јадеме?

Është shumë lehtë t'u japësh këshilla të tjerëve. Многу лесно е да им давааш совети на другите.

оптатив *punofsha* ((камо)да работам)

Постојат две временски форми: презент (*punofsha*) и перфект (*raça punuar*), од кои перфектот се употребува многу ретко.

Со презентот се искажува некое посакувано дејство – благослов/клетва со временско значење во главно на **идноста**:

Të rrofshin fëmijët!

Да ти живеат децата!

Këshut ta punofshin edhe ty!

Вака да ти враќаат и на тебе!